

Bożena Nosecka

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB w Warszawie

KONKURENCYJNOŚĆ ZEWNĘTRZNA ŚWIEŻYCH OWOCÓW I WARZYW Z POLSKI

EXTERNAL COMPETITIVENESS OF FRESH FRUITS AND VEGETABLES FROM POLAND

Słowa kluczowe: jabłka, pieczarki, pozostałe owoce i warzywa, konkurencyjność zewnętrzna, wskaźniki oceny konkurencyjności

Key words: apples, mushrooms, other fruits and vegetables, external competitiveness, competitiveness indexes

Abstrakt. Celem badań było określenie konkurencyjności polskich owoców i warzyw na światowym rynku. Pozycja konkurencyjna sektorów gospodarki i poszczególnych produktów na rynku światowym określana jest wieloma miernikami ilościowymi i kosztowo-cenowymi. Przedstawiono kształtowanie się wybranych ilościowych wskaźników oceny konkurencyjności eksportowanych z Polski owoców i warzyw świeżych przed i po akcesji Polski do UE. Wyjaśniono także podstawowe uwarunkowania zmian pozycji konkurencyjnej tych produktów na rynku światowym. Były to głównie uwarunkowania wewnętrzne sprowadzające się do poziomu koncentracji podaży eksportowej, szeroko rozumianej jakości i organizacji handlu zagranicznego.

Wstęp

Konkurencyjność sektorów gospodarki lub poszczególnych produktów dotyczyć może konkurencyjności wewnętrznej i zewnętrznej. Konkurencyjność wewnętrzna definiowana jest jako pozycja ekonomiczna badanego sektora lub produktu w stosunku do innych gałęzi gospodarki narodowej albo innych produktów [Woś 2001]. Konkurencyjność zewnętrzna na poziomie sektora lub produktu dotyczy głównie wyników handlu zagranicznego i miejsca sektora i jego produktów w obrotach międzynarodowych.

W pracy przedstawiono ocenę zewnętrznej konkurencyjności świeżych owoców i warzyw w Polsce. Szczegółową analizą objęto jabłka i pieczarki, tj. produkty o największym udziale w eksporcie owoców i warzyw, ale także w eksporcie wszystkich produktów sektora ogrodniczego. W latach 2010-2012 udział jabłek w łącznej wartości eksportu owoców wyniósł 88,4%, a pieczarek w eksporcie warzyw 28,4%. W łącznej wartości eksportu owoców, warzyw i ich przetworów udział jabłek w latach 2010-2012 wyniósł 10,6%, a pieczarek 10,7%, a odpowiednio 5,2 i 5,7% w latach 2001-2003. Udział pozostałych owoców i warzyw świeżych we wpływach z eksportu produktów sektora ogrodniczego i ich przetworów wzrósł z 12,1 do 13,5% [Dane Centrum Analitycznego Administracji Celnej].

Celem badań było określenie pozycji konkurencyjnej polskich owoców i warzyw na światowym rynku, ze szczególnym uwzględnieniem jabłek i pieczarek.

Material i metodyka badań

Ocenę konkurencyjności zewnętrznej jabłek i pieczarek przeprowadzono na podstawie pomiaru pozycji konkurencyjnej *ex-post* ustalonej na podstawie następujących wskaźników: udziału w światowym eksporcie, salda handlu zagranicznego, wskaźnika pokrycia eksportem importu (relacja eksportu i importu), wskaźnika orientacji eksportowej (wyrażony w procentach udział eksportu w produkcji), penetracji importowej (relacja importu i podaży rynkowej, tj. wartości i ilości produkcji skorygowanej o saldo handlu zagranicznego). Ponadto do oceny przyjęto wskaźnik ujawnionej przewagi komparatywnej RCA (*Revealed Comparative Advantage*), określony wzorem:

$$RCA = \frac{E_x}{E_{xis}} \cdot \frac{E_x}{E_x}$$

gdzie:

E_{xi} – eksport z Polski (jabłek, pieczarek),

E_{xis} – światowy eksport tych produktów,

E_x – eksport z Polski produktów sektora ogrodniczego i ich przetworów (z wyłączeniem jabłek lub pieczarek),

E_{xs} – światowy eksport produktów sektora ogrodniczego (z wyłączeniem jabłek lub pieczarek)¹.

W odniesieniu do pozostałych owoców i warzyw, które mają mniejsze znaczenie w polskiej produkcji i eksporcie analizę ograniczono do kilku wskaźników oceny (udział w eksporcie światowym, wskaźnik orientacji eksportowej i penetracji importowej).

Analiza zewnętrznej konkurencyjności owoców i warzyw świeżych obejmuje lata 2001-2003 oraz 2010-2012. Umożliwiło to ocenę wpływu na konkurencyjność akcesji Polski do UE. Prowadzenie badań i ocen w okresach trzyletnich pozwala na częściowe wyeliminowanie wpływu na kształtowanie się analizowanych wskaźników czynników koniunkturalnych w poszczególnych latach.

Obliczenia wskaźników pozycji konkurencyjnej dokonano na podstawie danych gromadzonych przez World Integrated Trade Solution (WITS) dotyczących obrotów poszczególnymi produktami rolnymi i spożywczymi w świecie, wyrażonymi w USD. Ze względu na konieczność zachowania porównywalności danych, również z WITS pochodzą informacje dotyczące polskiego handlu zagranicznego produktami ogrodniczymi. Przy obliczaniu niektórych wskaźników wykorzystano dane Centrum Informatyki Handlu Zagranicznego (CIHZ) i Centrum Analitycznego Administracji Celnej (CAAC). Dotyczyło to wskaźnika orientacji eksportowej i penetracji importowej, niezamieszczonych w tabelach.

Wyniki badań

Jabłka

Prawie wszystkie wskaźniki oceny zewnętrznej konkurencyjności jabłek w Polsce wykazywały tendencję wzrostową. W latach 2010-2012 dodatnie saldo handlu zagranicznego jabłkami wyniosło 289,9 mln USD i było siedmiokrotnie wyższe od przeciętnego w latach 2001-2003 (tab. 1). Wskaźnik pokrycia eksportem importu (TC) wzrósł z 727 do 992%, udział w eksporcie światowym – z 1,6 do 5,2%, wskaźnik orientacji eksportowej – z 26 do aż 51%, a wskaźnik RCA – z 1,25 do 3,07. Zwiększył się jedynie z 2% w latach 2001-2003 do 9% w latach 2010-2012 wskaźnik penetracji importowej. Jest to jednak nadal wskaźnik relatywnie niski, a import ma wyłącznie charakter komplementarny.

W Polsce wzrost wskaźników pozycji konkurencyjnej w latach 2010-2012 w relacji do lat 2001-2003 był większy niż w krajach liczących się w świecie eksporterach netto jabłek (Chiny, Włochy, USA, Francja, Chile, RPA) – dotyczyło to zwłaszcza wskaźnika RCA oraz salda handlu zagranicznego. Tak więc Polska wygrywa konkurencję o rynki zbytu z innymi krajami.

U podstaw sukcesu Polski w zdynamizowaniu eksportu jabłek leży bardzo efektywne wykorzystanie przez polskich producentów unijnych i krajowych funduszy wsparcia dla sektora ogrodniczego. Dotyczy to przede wszystkim funduszy przeznaczonych na realizację inwestycji umieszczonych w planach dochodzenia do uznania grup producentów. Środki wsparcia w wysokości 75% kosztów inwestycji kierowane były głównie na budowę nowoczesnych chłodni, co pozwoliło na zwiększenie elastyczności w zakresie dostosowywania podaży do struktury i sezonowości zapotrzebowania rynków zbytu. Czynnikiem ten w powiązaniu z zwiększeniem koncentracji podaży jabłek, umożliwił wykorzystanie przez Polskę podstawowego atutu polskich produktów wobec innych liczących się w świecie eksporterów, tj. relatywnie niskich cen w naszej ofercie eksportowej.

¹ Wyboru wskaźników konkurencyjności zewnętrznej dokonano na podstawie opracowań: Zawislińskiej [2003], Noseckiej i współautorów [2011], Jagiełło [2003, Olczyk [2008]. Literatura tych prac pozwoliła też na właściwą interpretację obliczonych wskaźników.

Tabela 1. Wskaźnikowa ocena pozycji konkurencyjnej wybranych krajów w handlu jabłkami
 Table 1. Assessment of apples competition position based on a set of indexes in selected countries

Wyszczególnienie/ Specification	Eksport/ Export	Import/ Import	Saldo/ Balance	TC	Udział w eksporcie światowym/Share in world export	RCA
	mld USD/bln USD				%	
<i>Polska/PL</i>						
2001-2003	48,0	6,6	41,4	727,4	1,6	1,25
2010-2012	322,4	32,5	289,9	992,0	5,2	3,07
<i>Chiny/CN</i>						
2001-2003	153,3	21,1	132,2	726,4	5,3	1,05
2010-2012	902,0	94,7	807,3	952,4	14,6	1,64
<i>Włochy/IT</i>						
2001-2003	365,8	36,9	328,9	991,4	12,5	1,90
2010-2012	588,9	21,7	567,2	2 713,6	9,5	2,94
<i>USA/US</i>						
2001-2003	385,3	137,6	247,7	280,0	13,2	1,21
2010-2012	958,6	193,9	764,8	494,4	15,5	1,44
<i>Francja/FR</i>						
2001-2003	535,2	79,0	456,2	677,5	18,4	4,46
2010-2012	688,4	134,6	553,8	511,5	11,2	3,87
<i>Chile/CL</i>						
2001-2003	262,8	0,0	262,8	11 198,7	9,0	3,99
2010-2012	454,5	0,7	453,8	615,4	7,4	2,48

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych WITS
 Source: own study based on WITS data

Brak wyraźnej tendencji wzrostowej produkcji i eksportu w czołowych krajach eksporterach jabłek w świecie, a zwłaszcza obniżająca się w ostatnich latach podaż na rynek międzynarodowy z Chin, stanowią korzystne zewnętrzne uwarunkowania rynkowe dla wzrostu eksportu jabłek z Polski. Nowe regulacje unijne obowiązujące od 2014 roku znoszą wprawdzie wsparcie z funduszy unijnych dla realizacji inwestycji w grupach producentów i skalę wspomagania ich tworzenia i funkcjonowania, ale utrzymanie zostały dotychczasowe zasady wsparcia organizacji producentów.

Utrzymanie tendencji wzrostowej eksportu jabłek wymaga jednak zwiększenia dywersyfikacji rynków zbytu. Duże uzależnienie poziomu eksportu od jednego rynku zbytu, tj. Rosji (do kraju tego eksportujemy 60-70% jabłek) nie stanowi trwałych dostaw dla wzrostu eksportu. Zwiększenie sprzedaży na inne rynki zbytu oferujące wyższe ceny niż Rosja i pozostałe kraje WNP, wymaga przede wszystkim dalszego wzrostu koncentracji podaży, dostosowania struktury odmianowej do wymogów rynków zbytu, ale także poprawy jakości jabłek oraz prowadzenia umiejętnych i efektywnych akcji promocyjnych. Zdobycie trwałej pozycji na nasyconych, wymagających rynkach zbytu jest rzeczywistą miarą sukcesu instrumentów konkurowania krajów eksporterów. W imporcie realizowanym przez kraje UE udział jabłek deserowych sprowadzanych z Polski nie przekraczał 2%.

Pieczarki

Wskaźniki oceny zewnętrznej pozycji konkurencyjnej w handlu pieczarkami świeżymi poprawiły się po akcesji do UE jeszcze bardziej niż w odniesieniu do jabłek. W latach 2010-2012 w relacji do lat 2001-2003 średnie saldo handlu zagranicznego tymi produktami zwiększyło się czterokrotnie – do 318 mln USA, a wskaźnik RCA wzrósł z 7,87 do aż 16,81 (tab. 2). Wskaźnik orientacji eksportowej wzrósł z 44 do 91%, a penetracji importowej stanowił w latach 2010-2012 odpowiednio 7 i 2% wartości i wolumenu podaży rynkowej.

Tabela 2. Wskaźnikowa ocena pozycji konkurencyjnej wybranych krajów w handlu pieczarkami
Table 2. Assessment of champignons competition position based on a set of indexes in selected countries

Wyszczególnienie/ <i>Specification</i>	Eksport/ <i>Export</i>	Import/ <i>Import</i>	Saldo/ <i>Balance</i>	TC	Udział w eksporcie światowym/ <i>Share in world export</i>	RCA
	mld USD/ <i>bln USD</i>			%		
<i>Polska/PL</i>						
2001-2003	79,2	0,7	78,5	11 314,3	9,7	7,87
2010-2012	321,5	3,4	318,1	9 456,8	27,8	16,81
<i>Holandia/NL</i>						
2001-2003	187,3	43,7	143,6	2 716,9	23,0	2,79
2010-2012	281,1	87,2	193,9	322,4	24,3	2,86
<i>Irlandia/IR</i>						
2001-2003	111,1	1,8	109,3	6 172,2	13,7	92,70
2010-2012	125,8	71,6	54,2	175,7	10,9	113,99
<i>Chiny/CN</i>						
2001-2003	98,1	0,2	97,9	49,0	12,1	2,45
2010-2012	53,5	0,3	53,2	17,8	4,6	0,51
<i>Litwa/LT</i>						
2001-2003	14,4	6,5	7,9	221,5	1,8	23,06
2010-2012	50,0	23,0	27,0	217,4	4,3	8,96

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych WITS

Source: own study based on WITS data

W latach 2010-2012 Polska z udziałem 27,8% była największym w świecie eksporterem pieczarek świeżych. W latach 2001-2003 z udziałem 9,7% zajmowaliśmy miejsce czwarte po Holandii, Irlandii i Chinach. W latach 2010-2012 wyższe w porównaniu z tymi krajami były w Polsce wszystkie badane wskaźniki oceny konkurencyjności (poza wskaźnikiem RCA w Irlandii).

Systematyczny i dynamiczny wzrost eksportu pieczarek z Polski to, przy relatywnie niskich cenach w polskiej ofercie eksportowej, wynik doskonałej jakości pieczarek zbieranych ręcznie i wynikającej z systemu uprawy (produkcja całoroczna) realizacji rytmicznych dostaw dostosowanych do struktury i sezonowości zapotrzebowania rynków zbytu. Zniesienie barier celnych w eksporcie do UE, gdzie lokowane jest obecnie 80% polskiego eksportu, stworzyło szansę wygrania konkurencji na tym rynku z Holandią (zarówno pod względem cen jak i jakości). Brak tendencji wzrostowej produkcji i eksportu w większości krajach głównych eksporterach w świecie pozwoliło co najmniej na utrzymanie dotychczasowej pozycji polskich pieczarek na rynku światowym.

Pozostałe owoce

W odróżnieniu od jabłek, w polskim eksporcie większości pozostałych owoców dominowały produkty przeznaczone do dalszego przetwórstwa w krajach odbiorcach, głównie w krajach UE. Dotyczyło to zwłaszcza owoców jagodowych, wiśni i śliwek. Poprawa wskaźników konkurencyjności w odniesieniu do owoców przemysłowych nie może być oceniona pozytywnie, bowiem wzrost eksportu powoduje zmniejszenie bazy surowcowej dla krajowych zakładów przetwórczych.

O rzeczywistym sukcesie instrumentarium konkurowania świadczy wzrost eksportu owoców deserowych i wskaźników obrazujących ich pozycję konkurencyjną na rynku światowym. Ocenia się, że udział polskich deserowych owoców jagodowych i wiśni nie przekraczał 1% światowego

eksportu tych owoców i nie wykazywał istotnych tendencji wzrostowych. Głównie było to spowodowane słabą organizacją pierwotnego rynku i wynikającą stąd niską koncentracją podaży eksportowej oraz brakiem istotnego postępu w organizacji sprzedaży. Eksport produktów o niskiej trwałości wymaga rozwiniętej bazy technicznej i doskonałej logistyki sprzedaży.

Przeszkodą dla wzrostu eksportu nie były zewnętrzne uwarunkowania rynkowe. Okresy podaży owoców jagodowych i wiśni w Polsce nie pokrywają się z sezonami produkcji w krajach głównych uczestników światowego rynku tych owoców, głównie w południowych krajach europejskich. Wzrost eksportu, przede wszystkim do oferujących relatywnie wysokie ceny krajów UE, wymagałby prowadzenia akcji promocyjnych, w których podkreślane byłyby walory smakowe owoców wytwarzanych w Polsce. Niewielkie są szanse wzrostu eksportu z Polski śliwek deserowych i gruszek. Smak i odmiany tych owoców produkowanych w Polsce owoców nie odpowiadają gustom i przyzwyczajeniom konsumentów w innych krajach. Lepsze walory smakowe gruszek i śliwek pochodzących z krajów o cieplejszym klimacie zdecydowały o przekształceniu się Polski po akcesji do UE z eksporterem netto w importera netto śliwek oraz pogłębieniu się ujemnego salda w obrotach gruszkami i wzrostu w odniesieniu do tych owoców wskaźnika penetracji importowej. Wskaźnik ten wzrósł w odniesieniu do śliwek z 1% w latach 2001-2003 do 10% w latach 2010-2012, a w odniesieniu do gruszek – z 6 do aż 48%. Równocześnie z 5 do aż 63% zwiększył się udział eksportu w produkcji gruszek. Wynikało to jednak wyłącznie z nasilenia skali reeksportu tych owoców.

Warzywa

Udział prawie wszystkich warzyw wytwarzanych w Polsce w eksporcie światowym nie przekraczał 1%. Wskaźnik ten był wyższy tylko w odniesieniu do cebuli, ale wykazywał systematyczną tendencję spadkową – z 2% w latach 2001-2003 do 1,6% w latach 2010-2012. Spadek znaczenia polskiej cebuli w eksporcie światowym spowodowany był w bardzo dużym stopniu uwarunkowaniami zewnętrznymi, tj. wzrostem relatywnie tanich dostaw na rynek światowy z krajów pozaeuropejskich, głównie z Indii, Meksyku, Chin i Egiptu. Spadek eksportu spowodował obniżenie, wciąż najwyższego w porównaniu z innymi warzywami, wskaźnika orientacji eksportowej na rynku cebuli i wzrostu z 9 do 14% liczonego w wolumenie wskaźnika penetracji importowej.

Poprawiło się natomiast dodatnie saldo w obrotach handlu zagranicznego kapustą (białą i czerwoną). Udział eksportu w produkcji kapusty pozostał w latach 2010-2012 na bardzo niskim poziomie 5%. Wzrosło także dodatnie saldo i nieznacznie wskaźnik orientacji eksportowej oraz udział w światowym eksporcie w odniesieniu do pozostałych kapust (głównie pekińskiej) oraz buraków ćwikłowych. W handlu większością pozostałych warzyw saldo obrotów było ujemne (zarówno liczone w wolumenie jak i w wartości obrotów) i zwiększało się. Dotyczyło to zwłaszcza uprawianych pod osłonami pomidorów i ogórków. Równocześnie, po akcesji Polski do UE wzrósł wskaźnik orientacji eksportowej w handlu pomidorami, co wynikało jednak przede wszystkim ze wzrostu ich sprzedaży przez jedną z europejskich sieci handlowych.

Niski udział prawie wszystkich warzyw produkowanych w Polsce w eksporcie światowym i ujemne saldo handlu w obrotach większością z nich, to efekt niemal wyłącznie wewnętrznych czynników. Podobnie jak w odniesieniu do owoców deserowych, bardzo niski jest poziom organizacji pierwotnego rynku warzyw i brakuje silnych organizacji reprezentujących producentów. Relatywnie niskie jest także wykorzystanie unijnych środków wsparcia przeznaczonych na rozbudowę bazy przechowalniczej. Tymczasem wzrost eksportu w sytuacji obniżającego się spożycia większości warzyw w Polsce, obok wzrostu dostaw do przetwórstwa, jest konieczny dla utrzymania tendencji wzrostowej produkcji większości z nich.

Zewnętrzne uwarunkowania rynkowe nie stanowią (poza cebulą) przeszkody we wzroście zagranicznej sprzedaży warzyw. Nie zwiększa się bowiem ich produkcja i eksport w większości krajów. Ponadto, ceny warzyw w Polsce są niższe niż w innych krajach europejskich naszej strefy klimatycznej.

Podsumowanie i wnioski

Po akcesji Polski z UE poprawiła się wyraźnie pozycja konkurencyjna na rynku światowym jabłek i pieczarek. Wzrost eksportu i poziomu mierników konkurencyjności w odniesieniu do tych produktów, to przede wszystkim skutek bardzo dużego wykorzystania unijnych środków wsparcia dotyczących wzrostu skali podaży, rozbudowy mocy przechowalniczych (jabłek), dobrej jakości polskich produktów i stosowania nowoczesnych metod produkcji. Nie byłoby to możliwe bez ścisłej współpracy producentów z otoczeniem instytucjonalnym (związki producentów, ośrodki naukowe). Relatywnie niewielkie wykorzystanie unijnych środków wsparcia i słabe funkcjonowanie otoczenia instytucjonalnego producentów było przyczyną niewielkiego wzrostu eksportu i wskaźników pozycji konkurencyjnej w odniesieniu do większości pozostałych owoców i warzyw deserowych. Przeszkodą we wzroście eksportu nie były zewnętrzne uwarunkowania rynkowe, gdyż w większości krajów – uczestników rynku światowego ma miejsce stabilizacja lub spadek zbiorów i podaży eksportowej (poza cebulą).

Z punktu widzenia poziomu dochodów producentów i oceny sprawności instrumentarium konkurowania najważniejsza jest pozycja produktów ogrodniczych na rynkach oferujących relatywnie wysokie ceny i stawiających wysokie wymagania importowanym produktom, a zatem ich wytwórcom.

Literatura

- Dane Centrum Analitycznego Administracji Celnej i Centrum Informatyki Handlu Zagranicznego, niepublikowane dane z lat 2001-2012, Warszawa.
- Jagiello M. 2003: *Wskaźniki międzynarodowej konkurencyjności gospodarki*, Studia i Materiały, nr 80, IKCHZ, Warszawa.
- Nosecka B., Pawlak K., Poczta W. 2011: *Wybrane aspekty konkurencyjności rolnictwa*, Program Wieloletni 2011-2014, Raport nr 7, IERIGŻ-PIB, Warszawa.
- Olczyk M. 2008: *Konkurencyjność w teorii i praktyce*, CeDeWu Sp. z o.o., Warszawa.
- World Integrated Trade Solution (WIST) – Comtrade, HS Harmonized System – dane za lata 2001-2012.
- Woś A. 2001: *Konkurencyjność wewnętrzna rolnictwa*, IERiGŻ, Warszawa.
- Zawiślińska I. 2003: *Gospodarka Kanady przełomu wieków. Międzynarodowa pozycja konkurencyjna*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.

Summary

The aim of the paper was to analyze changes in the external competitiveness of Polish fruit and vegetables. There are a number of quantitative as well as cost-price indexes used in assessing competitive position of particular products on the world market. The paper is focused on changes in selected qualitative indexes of competitive of fresh fruits and vegetables exported from Poland before and after the EU accession. A background for the changes was also elaborated. The changes result mainly from internal factors particularly the level of export supply concentration as well as widely considered quality and organisation of foreign trade.

Adres do korespondencji
dr Bożena Nosecka
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki żywnościowej – PIB w Warszawie
Zakład Ekonomiki Ogrodnictwa
Ul. Świętokrzyska 20, 00-002 Warszawa
e-mail: bozena.nosecka@ierigz.waw.pl